

"הנה כן, הדבר הראשון שהביא הדבר לבני עירנו היה רגש הנכר... התשוקה לחזור אחרנית, או להיפך, להחיש את מהלך הזמן, אותם חצי הזכרון הצורבים." (קאמי, **הדבר**, תרגם יונתן רטוש, 62)

1. זמן המגיפה

המאבק בוירוס הקורונה הוא מאבק בזמן. זהו הנסיון "להרוויח" זמן ולהאט את מהלכו – לא רק אל מול מהלך המגיפה, אלא גם אל מול העתיד שהיא מסמנת ומזהירה אותנו מפניו. ייתכן מאוד שזוהי אזהרה אחרונה: העתיד של משבר האקלים וההתחממות הגלובלית כבר כאן, והוא מביא עימו שורה של משברים כלל עולמיים, חוץ-אנושיים, שהמגיפה הנוכחית רק מרפרפרת על פניהם. זוהי אזהרה בנוגע לטיבו של הזמן עצמו ואזכור לכך שהמשימה העומדת בפנינו היום היא לא זו של התשוקה הנוסטלגית לזמנים עברו, או זו של האצה המשיחית, אלא של האטת תהליכים וניסיון להרוויח זמן בשם החיים. כל חיים.

התפשטות הווירוס והתגובה הגלובלית אליו מראות לנו כיצד השתנה טבעו של הזמן החדש: צמיחה והתפשטות, האצה והאטה, עלייה והשטחה – כל אלה מונחים שהפכו לשפת הווה חדשה. מן ההתפשטות של הווירוס בקצב הסילון, לעלייה ולהאצה של קצב ההדבקה ועד נסיון של ממשלות ברחבי העולם להאט ולהשטיח את עקומת ההתפשטות תוך נקיטת צעדי חירום, לימוד דרכי פעולה והפקת לקחים ממיקרים קודמים – המסלול שהנחה את התגובה הגלובלית להתפשטות הגלובלית עקב אחר היגיון ההשהייה וההאטה. הגיון זה עומד בניגוד גמור לתהליכי האצה שאפיינו את עידן התיעוש והצמיחה הכלכלית ומעניש באופן מידי את אלה שבחרו בהכחשת המציאות (ממשלים פופוליסטים).

במבט על, ברור היום כי הניסיון להכיל את המגיפה ולהשתלט עליה נענה לשני מודלים פוליטיים עיקריים: **האידיאולוגי-מבני**, היינו של המדינה הדמוקרטית בעלת שירותי הרווחה (מדינות סוציאל-דמוקרטיות ומשטרים סוציאליסטים, גם אוטוריטיביים); ו**האופרטיבי**, היינו של המדינה הביופוליטית. השימוש בטכנולוגיות מעקב מתוחכמות ו"אוניברסליות" (אלה שמקיפות את כלל האוכלוסייה) הבהיר לנו שבעידן החדש, השליטה בזמן הפרטי, הגופני והאינטימי שלנו עשויה לעבור לידי הממשלה. שלא במקרה, המודל הביופוליטי, שפועל, כפי שנראה בהמשך, על פי עקרון "חרב הפיות", נשען על ההכרזה על "מצב חירום". מודל זה לא נענה להפרדה האידיאולוגית בין ממשלים פופוליסטים או אוטוריטיביים ובין ממשלים דמוקרטיים. במקום זאת, הביופוליטיקה

מתייחסת למנגנונים ("מכניזמים", "אפרטוס") שצורות ממשל שונות עשו בהם שימוש תחת המעטה של "מצב החירום". במילים אחרות, נכנסנו לעידן של קטסטרופות, אלא שבניגוד לקטסטרופות של העבר, כאן כבר לא מדובר על מלחמות בין לאומים כי אם על מאבק אנושי אל מול מבנים גלובלים שהביאו עלינו, על כולנו, את משבר האקלים. בהקשר הספציפי של המגיפה, המנגנונים שהגיבו באופן הטוב ביותר לאתגר הם אלה ששילבו בין מערכת בריאות ציבורית ומוכנות להשתמש בכלים ביופוליטים באופן מוגבל ומפוקח. אלה המנגנונים שהצליחו להאט את קצב התפשטות המחלה ולקנות לנו זמן יקר על-מנת להציל חיים. אך מהן ההשלכות של השינוי הזה? מה הסכנות?

2. פְּטִישׁ וריקוד או ריקוד הפְּטִישׁ?

בניתוח מבריק והשוואתי בין תגובות שונות למגיפה, הראה [תומס פואיו \(Thomas Pueyo\)](#) כי תגובה מוצלחת למגיפה מהדסת מעדנות בין "הפטיש" ו"הריקוד". הפטיש הוא השימוש המושכל באמצעים שקראנו להם כאן ביופוליטים: הכרזה על מצב החירום, שימוש באמצעי מעקב כדי לאתר מפגש אפשרי בין מדביקים לנדבקים, ובעיקר – הסגר והריחוק החברתי. אלה אמצעים חריפים שמשמשים ממשלים דמוקרטים כדי להתמודד עם סיטואציות קטסטרופליות. כאן בא שלב ה"ריקוד": הריקוד מגיע כאשר ממשלים מצליחים להשטיח את העקומה של התפשטות המגיפה ומתחילים להחזיר את המערכת לפעילות, באופן שימנע או יאט התפרצות נוספת. הסכנה היא שאמצעים ששימשו למאבק במגיפה יהפכו לאמצעי שליטה ארוכי טווח. זליגה של אמצעים כאלה בולטת בהקשר אחר של "מצב החירום": מה שהתחיל בתחילת שנות ה-2000 תחת "המלחמה בטרור" הפך, גם בישראל, לחלק ממנגנון שליטה יומיומי באוכלוסייה כולה. ההיגיון מאחורי צורת הפעולה הזו, שבין "פטיש" ל"ריקוד", הוא בקניית זמן נדרש עד שיימצאו חיסון או תרופה. אבל הזמן חייב להגדיר את צעדי השליטה ולא להיפך. בסוף המאמר שואל פואיו "מהו הדבר האחד שמשנה כעת?" ועונה: "זמן".

3. הטעות של אגמבן

הניתוח של פואיו מדגיש את ממד הזמן מכיוון שהוא שומר לנגד עיניו את עקרון החיים. תגובה שונה ומשונה ראינו לאחרונה בשורת טקסטים קצרים שפרסם הפילוסוף ג'ורג'יו אגמבן, המזוהה עם הביקורת הביופוליטית וכן עם תבונה פוליטית אנרכיסטית ואנטי-גלובליסטית (הטקסטים פורסמו באתר [תיאוריה וביקורת](#) בתרגומה המצוין של טל יחזקאלי). בניגוד לפואיו, אגמבן זונה את המרכזיות של עקרון החיים לטובת המושג של "חיים עירומים". מושג זה שמקורו בביקורת הרדיקלית בתקופת רפובליקת ויימאר, מאפיין את הריבון באמצעות יכולתו להפוך כל אדם ל"שורד" ולמי שבעצם קיומו ה"עירום" מצביע על כוחו הטוטלי של הריבון. אגמבן, בעקבות פוקו, כותב כי "הכוח מוגדר למעשה כחוק החיים והמוות" (מה שנותר מאושוויץ, 100) ואמצעים

שמספק מצב החירום משמשים את הריבון ליצירת "מרחב ביופוליטי מוחלט" שמתגלם במחנה הריכוז (שם),
104).

בשורת הטקסטים הקצרים על "המצאתה של מגיפה" מזהה אגמבן את צעדי החירום, אלה שפואיו מתאר כ"פטיש", כ"חסרי בסיס, חסרי הגיון ואחוזי טירוף שננקטים בשל מגיפה לכאורה" ("המצאתה של מגיפה"). בהרהורים האלה, אגמבן מבקש לתאר את הדרישה לריחוק חברתי, אמצעי מעקב וסגר כאמצעים ביופוליטיים שמפרים את האוטונומיה של הגוף, את המרחב הפרטי שלנו ואת העקרונות הבסיסיים של החברה האזרחית. הוא מתאר את המגיפה כ"שפעת רגילה, לא מאוד שונה מאלה החוזרות כל שנה" (שם), נזעק אל מול ה"בהלה הקולקטיבית" מפניה ומתרה, בטקסטים הבאים, שהצעדים החמורים "הופכים כל אינדיבידואל למרעיל בארות אפשרי" ("נגע") וכי "הרע שלנו נמחק" ("הבהרות").

ההזרה של אגמבן אינן חסרות ביסוס. הניתוח שעשה בעצמו, כבר בתחילת שנות ה-2000, הצביע על ניצול עקבי של מצבי חירום זמניים לכאורה כך שיחזקו שליטים ויעשירו תאגידים בטווח הרחוק. במקרים רבים מצבי חירום אלה לא בוטלו כלל, או חלקית בלבד (אפשר לחשוב למשל על השימוש הגורף באמצעי מעקב). ניתוח זה סייע לשנות את השיח הביקורתי והפך לנקודת ייחוס מקובלת בתיאוריה הפוליטית שאחרי אירועי ה-11 בספטמבר. כמו רבים אחרים, גם אני התייחסתי לאגמבן בהרחבה במקומות שונים ([ראה מאמרי על מושג ה"ביופוליטיקה" בישראל בגליון 50 של "תאוריה וביקורת"](#)). עם זאת, רשימותיו האחרונות חושפות חולשה מבנית שטמונה בלב התאוריה שלו, והיא היעדר הממד הטמפורלי. אם "הדבר האחד שמשנה עכשיו הוא הזמן", כפי שפואיו כותב, אזי ניתוח מבני או דוגמטי שמסרב לחיים בהיותם אך ורק "חיים עירומים" מפספס את העיקר. אחרי הכל, "החיים העירומים", כתב אגמבן עצמו, אלה שמותר לריבון להמית, נעוצים בהשהייה מוחלטת (in toto) של החוקה הדמוקרטית. במילים אחרות, אם פואיו מדגיש את הטמפורליות והשלבים השונים של התפשטות המגיפה והמאבק בה, הדוגמטיות של אגמבן מפרידה בין הפוליטי והחיים, בין עקרון החירום והזמניות של ההתמודדות עם המגיפה. ללא הבנה טמפורלית מדויקת לא נוכל להבין את ההבדל בין מודי ומרקל, או בין נתניהו, אורבן ושי. חשוב מזה, לא נוכל להבין את ההבדל בין קורונה ושפעת, או בין מה שממית ומה שלא. ולבסוף, אם לא נדע להפריד בין שלטון שלנגד עינינו עומדת טובת האזרח ושלטון שמשעבד אותנו לצרכיו, נאבד את הסיכוי האחרון שנותר להרוויח מעט זמן כדי להשתלט על הקטסטרופה הבאה, זו שמתקרבת אלינו בצעדי ענק. כפי שהראו מומחים שעקבו אחר ההשפעה של ההאטה הכלכלית על פליטת מזהמים, מה שנחוה כהאטה המשמעותית ביותר של הגלובליזציה הכלכלית עד כה, יצר בסך הכל "קמט" [קטנטנן בפליטת מזהמים \(ירידה של 4-5%\)](#). כל ניסיון לעצור את ההתחממות הגלובלית מחייב ארגון מדיני ועל-מדיני שייצר כלי רגולציה מחמירים.

4. חרב הפיפות: עדי אופיר

אם העיקרון החשוב בהקשר של המגיפה או הקטסטרופה האקלימית נוגע לממד הזמן, אנו חייבים למצוא דרכים לתאר את ההדרגתיות ההיסטורית של ההתפתחויות, כמו את ההשלכות הפוליטיות, הזמניות או ההדרגתיות של צעדי מניעה ספציפים. ניסיון מעורר התפעלות, בהקשר הזה, עושה עדי אופיר ביחס למה שהוא מכנה "האסון האלוהי" (אלימות אלוהית: שני חיבורים על אלוהים ואסון, ון ליר, 2013). בחלקו השני של הספר בוחן אופיר שורת מקרים היסטוריים של אסונות שונים ומצבי חזירום שהם מולידים, בהם מצב המגיפה. מתוך שורה של טקסטים מן העת החדשה המוקדמת - אלה ששימשו גם את אלבר קאמי כמחקר לקראת **הדבר** - הוא מתאר את המגיפות שעליהן כתבו דניאל דפו (1722) וז'אן-פייר פפון (1799). הניתוחים הללו זכו לפרשנויות נרחבות בהיסטוריה של המדע. אופיר בוחר להדגיש את הממד הפוליטי-תיאולוגי של המשבר, זה שהוביל לחילון מצד אחד ולעליית המדינה הביופוליטית מן הצד האחר. הן דפו והן פפון דנים באמצעי חירום שהממשלים השונים מפעילים בתגובה להתפרצות מגיפות, אבל שניהם גם מצביעים על האופן שבו האמצעים האלה משרתים את המעמדות העליונים. למשל, ברוב מקרי המגיפה המדווחים במאות ה-17 וה-18 מיהרה האליטה של העיר לברוח מן האזור הנגוע עוד לפני שהוכרזו צעדי המנע וכך לחמוק מן ההשלכות הקשות של שלב ה"פטיש". (באופן דומה, אפשר למצוא חלק גדול מהאליטה של ניו יורק נופשת בשבועות האחרונים בבתי הקיט שלה). דפו ופפון מסבירים כי בתקופה זו עיקר העול נפל על כתפי מעמדות הביניים והמעמד התחתון שנתרו כלואים בסגר ומונו לתפקידים אותם זנחה האליטה. אלא שעם תום תקופת המגיפה חזרה האליטה, הזיזה את בני המעמדות התחתונים מתפקידיהם הניהוליים ושבה לתפוס את עמדות ההשפעה שהיו לה לפני פרוץ המגיפה. את הלגיטימציה שאבה האליטה מעקרון החילון, היינו התפיסה לפיה המלך ושליחיו שולטים בחסדי האל ומכאן, כפי שמסביר אופיר, "הריבון האלוהי פועל בשעת חירום באמצעות מיסוד שלטון ארצי" (שם, 153). הפעולה השלטונית, בתקופת האסון מחייבת "אכיפה מהירה ויעילה של הסגר והבידוד, ויצירת אזורי חיץ ומסדרונות מעבר בטוחים, [ש]עולים בקנה אחד עם העקרונות הכלליים של אמנות הממשל" (203). את הנטישה והחזרה של האליטה, בחסות עקרון הריבון האלוהי, האסון האלוהי וצעדי החירום מסביר אופיר, לא בלי אירוניה, כ"שאלת ההפקרה הנכונה". המדינה הביופוליטית, ששורשיה בתקופת ה"אבסולוטיזם הנאור", היא זו שיכולה "להפוך את ההחלטה על ההפקרה הנכונה למרכיב קבוע בשיקולים המופעלים על ידי היגיון המדינה ולהפוך את המנגנון המדינתי כולו—ולא רק את הזרוע הצבאית של השלטון—לחרב פיפות, דבר והיפוכו, שהצלה בצידו האחד והפקרה בצידו השני" (204).

5. סיכום

נחזור לרגע ההווה ולסיבה שבגללה כשלונן של מבקרים כמו אגמבן מטריד אותנו כל כך. הזניחה של העקרון הטמפורלי, זה שאנו נוטים לזהות עם מהלך החיים עצמם, מבטא סירוב רב ממדי: מבחינה פוליטית, זהו סירוב

להכיר במדינה הדמוקרטית כמנגנון מורכב, שעשוי לתפקד כחרב פיפיות. מבחינה היסטורית, זהו סירוב לכל צורת ניתוח שמבוססת על השתנות הדרגתית. מבחינה טמפורלית, זהו סירוב להתכוונות אל העתיד שחורגת מפסיביות גמורה או אופק משיחי. אגמבן רואה את המדינה מצידה החשוך, החותך, או המכה. זהו תפקידו. אבל כש"מצב החירום" מגדיר לבדו את יחסינו למדינה, בין אם לחיוב ובין אם לשלילה, מועלמת מערכת הרווחה ומוסטת הדרישה ההכרחית לארגון מחדש של המבנה הפוליטי והחברתי. כתוצאה מכך, הממד הפוליטי עצמו נזנח. במילים פשוטות, אם ברצוננו להתכונן כראוי לעידן הקטסטרופות הגלובליות, אין לנו אפשרות אלא לזנוח את הבחירה הבינרית בין חיוב ושלילה, הטוטלי והאוטופי, הסדר והכאוס. השאלה לא יכולה להיות זו של מרחב השליטה והאינטרס הכלכלי של האליטה המפקירה מחד גיסא, ושל "החיים העירומים" מאידך גיסא. במקום זאת, עלינו לשאול מה אומר לנו הזמן, זמנה של הביופוליטיקה. במילים פשוטות אף יותר: אסור לנו לתת ליציאה מהסגר להחזיר אותנו לאשליה של ההכחשה הפופוליסטית או להתוויה הכוזבת של הצמיחה-האצה.

*מאמר זה פורסם במקור, ובגרסה שונה, באתר של כתב-העת <http://www.boundary2.org/> boundary2: [2020/03/nitzan-lebovic-biopolitical-times-the-plague-and-the-agambens-plea/?fbclid=IwAR0kM-ZSboO46W_FjXsKie_PNdQkGnDEIgtM6jr0_8XwV8kydtBRe1_97JA](http://www.boundary2.org/2020/03/nitzan-lebovic-biopolitical-times-the-plague-and-the-agambens-plea/?fbclid=IwAR0kM-ZSboO46W_FjXsKie_PNdQkGnDEIgtM6jr0_8XwV8kydtBRe1_97JA)